

An Examination of the Level of Islamic Seminary Students' Familiarity with the Background and Doubts Regarding the Concept of *Wilayat Faqih*¹

Ali Akbari Moallem

Assistant Professor, Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran
a.akbarimoallem@isca.ac.ir

Abstract

Revolutionary seminary students have played, and continue to play, a significant role in the establishment and continuation of the Islamic Republic of Iran, which is based on the principle of *Wilayat Faqih* (Guardianship of the Jurist). But do seminary students today possess the necessary awareness and commitment to continue playing this role based on knowledge and adherence to *Wilayat Faqih*? This study seeks to answer that question by analyzing the level of students' familiarity—or lack thereof—with the historical background and the existing doubts surrounding *Wilayat Faqih*, and by offering strategies to increase the political awareness of seminary students and enhance the effectiveness of the system. The research follows a survey methodology. After identifying and introducing indicators and designing a questionnaire, the collected data from the statistical sample of seminary students were analyzed. According to the findings, 67.14% of the students are aware of the background and doubts surrounding *Wilayat al-Faqih*. Moreover, six

1. Akbari Moallem, A. (2022). An Examination of the level of Islamic seminary students' familiarity with the background and doubts regarding the concept of *Wilayat al-Faqih*. *Jurisprudence and Politics*, 3(6), pp. 7-41. <https://doi.org/10.22081/ijp.2025.71545.1067>

* **Publisher:** Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom (Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran). ***Type of article:** Research Article

■ **Received:** 2025/04/12 ■ **Revised:** 2025/05/11 ■ **Accepted:** 2025/06/10 ■ **Published online:** 2025/06/22

variables—gender, place of residence, nationality, and the educational levels of their fathers and mothers as well as the fathers’ occupations—did not significantly affect their level of familiarity. However, four variables—marital status, educational level, age of the students, and the mothers’ occupations—had a significant impact. The categorization of the two dimensions (background and doubts about *Wilayat al-Faqih*), the development of the questionnaire, the analysis of the current situation, the identification of the students’ strengths and weaknesses in this regard, and the provision of appropriate solutions are considered among the innovative aspects of this research.

Keywords

Islamic seminary students, Islamic seminaries, background, doubts, Wilayat al-Faqih.

دراسة مستوى إلمام الطلاب بخلفية قضية ولاية الفقيه والشبهات الموجودة حولها^١

علي أكبري معلم

أستاذ مساعد، المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية، قم، إيران.

a.akbarimoallem@isca.ac.ir

الملخص

لعب طلاب الحوزة العلمية الثوريون، ولا يزالون، دوراً هاماً في إرساء واستمرار نظام الجمهورية الإسلامية الإيرانية القائم على ولاية الفقيه. ولكن هل يمتلك طلاب الحوزة العلمية الآن الإعداد اللازم لمواصلة هذا الدور القائم على الوعي والالتزام بولاية الفقيه؟ تسعى هذه المقالة للإجابة على هذا السؤال، ويهدف تحليل مستوى إلمام الطلاب أو عدم إلمامهم بخلفية ولاية الفقيه والشبهات الموجودة حولها، وتقديم حل لزيادة الوعي السياسي للطلاب وفعالية النظام باستخدام أسلوب المسح. بعد تحديد المؤشرات وتقديمها وإنشاء استبيان، تم تحليل المعلومات التي جمعت من المجتمع الإحصائي للطلاب. ووفقاً لنتائج الاستطلاع، فإن ٦٧.١٤% من الطلاب على دراية بخلفية ولاية الفقيه والشبهات حولها. كما أن المتغيرات الستة (الجنس، ومكان الإقامة، والجنسية، ومستوى تعليم الآباء والأمهات، ومن الآباء) لم تؤثر على مستوى إلمامهم بهذه القضية، بينما أثرت المتغيرات الأربعة (زواج الطلاب، ومستوى تعليمهم وأعمارهم، ومن الأمهات) على مستوى إلمامهم بها.

١. الاستشهاد بهذه المقالة: علي أكبري معلم (٢٠٢٢). دراسة مستوى إلمام الطلاب بخلفية قضية ولاية الفقيه والشبهات الموجودة حولها. الفقه والسياسة، ٣(٦)، ص. ١-٧.

<https://doi.org/10.22081/ijp.2025.71545.1067>

□ نوع المقالة: بحثية محكمة؛ الناشر: مكتب إعلام الإسلامي في حوزة قم (المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية، قم، إيران) © المؤلفون

□ تاريخ الاستلام: ١٢/٠٤/٢٠٢٥ • تاريخ التعديل: ١١/٠٥/٢٠٢٥ • تاريخ القبول: ١٠/٠٦/٢٠٢٥ • تاريخ الإصدار: ٢٢/٠٦/٢٠٢٥

ومن ابتكارات هذا البحث يمكن الإشارة إلى فهرسة بُعدي الخلفية والشبهات حول ولاية الفقيه، وبناء استبيان، وتحليل الوضع الراهن، واكتشاف نقاط القوة والضعف لدى الطلاب في هذا الصدد، واقتراح الحلول المناسبة.

الكلمات الرئيسية

الطلاب، المحزات العلمية، الخلفية، شبهات ولاية الفقيه.

بررسی میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه^۱

علی اکبری معلم

استادیار، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.
 a.akbarimoallem@isca.ac.ir

چکیده

طلاب انقلابی حوزه‌های علمیه در تأسیس و استمرار نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر ولایت فقیه نقش مهمی داشته و دارند. ولی آیا طلاب حوزه‌ها اکنون از آمادگی لازم برای ادامه ایفای این نقش مبتنی بر آگاهی و التزام به ولایت فقیه برخوردارند؟ این نوشتار در پی پاسخ به این پرسش و با هدف تحلیل میزان آشنایی یا عدم آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه و ارائه راهکار برای افزایش آگاهی سیاسی طلاب و کارآمدی نظام با روش پیمایش، مورد بررسی قرار گرفته است. پس از شناسایی و معرفی شاخص‌ها و ساختن پرسش‌نامه، اطلاعات جمع‌آوری شده از جامعه آماری طلاب مورد تحلیل قرار گرفت. براساس نتایج بررسی، ۶۷/۱۴ درصد طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه آگاهی دارند. همچنین، شش متغیر جنس، محل سکونت، تابعیت، سطح تحصیل پدران، مادران و شغل پدران در میزان آشنایی آنان تأثیر نداشته، ولی چهار متغیر وضع تأهل، سطح تحصیل و سن طلاب و شغل مادران در میزان آشنایی آنان مؤثر بوده است. شاخص‌بندی دو بُعد پیشینه و شبهات ولایت فقیه، ساخت پرسش‌نامه، تحلیل وضع موجود، کشف نقاط قوت و ضعف طلاب در این باره و عرضه راهکارهای مناسب از نوآوری‌های این تحقیق محسوب می‌شود.

کلیدواژه‌ها

طلاب، حوزه‌های علمیه، پیشینه، شبهات، ولایت فقیه.

۱. **استناد به این مقاله:** اکبری معلم، علی. (۱۴۰۱). بررسی میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات پیرامون موضوع ولایت فقیه. فقه و سیاست، ۳(۶)، صص ۷-۴۱.

<https://doi.org/10.22081/ijp.2025.71545.1067>

□ نوع مقاله: پژوهشی؛ ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران) © نویسندگان

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۲/۲۱ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۰ • تاریخ آنلاین: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

مقدمه

«ولایت فقیه» از مبانی سیاسی تأسیس و استمرار نظام جمهوری اسلامی ایران است. تعدادی از طلاب با ترویج نظریه ولایت فقیه مد نظر امام خمینی علیه السلام موجب گسترش آن در میان مردم و پذیرش آن توسط مردم شدند. در واقع، زمینه اصلی پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی ایران را فراهم کردند و تاکنون نیز با حفظ و انتقال آن به جامعه و نسل جدید، نقش مهمی در مقبولیت و استمرار نظام با محوریت اندیشه سیاسی امام راحل و اصل ولایت فقیه ایفا کردند. دغدغه این است، طلاب انقلابی که تاکنون برای استقرار و استمرار نظام، فداکاری‌ها کردند، آیا اکنون نیز از آمادگی و انگیزه لازم برای همراهی و مجاهدت برخوردارند؟ بدیهی است این آمادگی با آگاهی و آشنایی مداوم به دست می‌آید. بنابراین، چون مرحله آشنایی، پایه التزام و رفتار انسان به حساب می‌آید، لازم است میزان آشنایی طلاب و مروجان اصلی ولایت فقهی پیرامون ولایت فقیه مورد بررسی قرار گیرد؛ چراکه طلاب بدون آشنایی کافی با موضوع ولایت فقیه نمی‌توانند به خوبی و به طور مؤثر در حفظ و انتقال این اندیشه تلاش نمایند و در رفع کاستی‌های موجود پیرامون آن اقدام کنند؛ از آنجاکه ابعاد موضوع ولایت فقیه متعدد است، در این مقاله به دو بُعد آن پرداخته می‌شود. بنابراین، پرسش اصلی این است که میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات پیرامون ولایت فقیه چقدر است؟ بدیهی است با انجام این بررسی راحت‌تر می‌توان وضع موجود را تحلیل کرد و با درک واقعیت و کشف نقاط قوت و ضعف، راهکارهای مناسبی برای ارتقای وضع موجود عرضه کرد. با انجام این تحقیق می‌توان به این نکته پی برد که آیا نظام و حوزه‌های علمیه توانسته‌اند نسبت به حفظ و انتقال باور ولایت فقیه به طلاب به طور موفق عمل کنند؟

آنچه در مطالعه اکتشافی به دست آمده این است که در موضوع مذکور با رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی بویژه با نوآوری در تعیین شاخص‌های مربوط به پیشینه و شبهات پیرامون ولایت فقیه و با اجرای پیمایش در حوزه علمیه، پژوهش‌های قابل توجهی صورت نگرفته است. اگرچه تاکنون پیرامون نظریه ولایت فقیه، ده‌ها کتاب و مقاله

به صورت مستقل و غیر مستقل توسط اشخاص حقیقی و حقوقی منتشر شده است، منتها آثار مذکور بیشتر به شیوه کتابخانه‌ای بوده و در دو حوزه فلسفه سیاسی و فقه سیاسی متمرکز شده‌اند؛ ولی تمرکز این پژوهش بر شناسایی و معرفی شاخص‌ها و اجرای پیمایش برای کشف میزان آگاهی طلاب فقط نسبت به پیشینه و شبهات پیرامون ولایت فقیه است. البته این نوع پژوهش در حوزه علمیه و در موضوع ولایت فقیه به طور کامل جدید بوده و با نوآوری در تبیین وضع موجود و ارائه راهکار برای حصول به وضع مطلوب توأم است؛ بنابراین، ویژگی متمایز این تحقیق با پژوهش‌های گذشته، بررسی دقیق وضع موجود طلاب در دو بُعد پیشینه و شبهات پیرامون ولایت فقیه با رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی، با اجرای پیمایش و عرضه راهکار متناسب با یافته‌های پژوهش است. البته موضوع ولایت فقیه در ابعاد وسیع‌تری توسط نگارنده مورد پژوهش قرار گرفت که نتایج آن در قالب مقاله‌های علمی پژوهشی متعدد در فصلنامه‌های مرتبط به چاپ رسیده است.

هدف اصلی مقاله، بررسی میزان آشنایی یا عدم آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات پیرامون ولایت فقیه برای کشف نقاط قوت و ضعف، بر طرف کردن نواقص احتمالی و تلاش در افزایش مقبولیت و کارآمدی نظام می‌باشد.

چارچوب و الگوی تحقیق، رویه جاری فقها و صاحب‌نظران مسلمان در مبحث ولایت فقها در آثار خود است.

جمع‌آوری داده‌ها از جمعیت زیاد، علت استفاده از روش تحقیق پیمایش^۱ در این تحقیق است. همچنین مکان اجرای پژوهش نیز وسیع است؛ بنابراین محقق با بکارگیری این روش و با مشاهده تغییر ویژگی در واحدهای تحلیل^۲ و دنبال کردن تغییرات دیگر، در پی فهم علل پدیده‌ها است (دی، ای، د واس، ۱۳۹۰، ص ۱۵)؛ چراکه می‌توان با دقت در

1. Survey research method

۲. واحدهای تحلیل، واحدی است که از آن، اطلاعات به دست می‌آوریم و خصوصیاتش را توصیف می‌کنیم. معمولاً در تحقیق پیمایشی، واحد تحلیل فرد است؛ در اینجا همان طلابی که با پرسش، میزان آشنایی آنان را با پیشینه و شبهات پیرامون ولایت فقیه به دست آورده، تحلیل می‌کنیم.

متغیرها، پرسش نامه، کیفیت تکمیل پرسش نامه و تحلیل صحیح آنها بر نتایج و یافته های آن اطمینان کرد.

جمعیت آماری این پژوهش، طلاب مرد و زن ۱۸ تا ۷۰ ساله هستند که در سطوح ۱، ۲، ۳ و ۴ در سال ۱۳۹۹ در حوزه علمیه در حال تحصیل و انجام فعالیت های علمی و تبلیغی بوده اند. حجم نمونه آماری براساس فرمول نمونه گیری کوکران^۱ ۳۸۳ نفر تعیین شد؛ اما با عنایت به اهمیت و حساسیت موضوع، تعداد نمونه را به ۱۱۰۹ نفر افزایش دادیم؛ تا ضریب اطمینان به واقعیت را افزایش دهیم. جدول مربوط به توزیع حجم نمونه آماری طلاب به شرح ذیل است.

جدول شماره ۱: توزیع حجم نمونه آماری طلاب

جمع	تعداد طلاب مرد و زن در سطوح مختلف تحصیلی							
	سطح چهار		سطح سه		سطح دو		سطح یک	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
۱۱۰۹	۲۹	۱۷۸	۷۳	۳۹۵	۷۱	۲۵۲	۲۱	۹۰

در این تحقیق از دو روش کتابخانه ای و اسنادی (فیش برداری) و پرسش نامه محقق ساخته استفاده شده است. نتیجه آزمون پایایی و مقدار آلفای کرونباخ به دست آمده برای سنجش ضریب پایایی (ثبات) پرسش نامه حدود ۸۲ درصد است که دلیل بر پایایی بالا است.

تعریف مفاهیم

تعریف مختصر مفاهیم اساسی مقاله به شرح زیر است:

طلاب

غرض از طلاب، مجموعه ای از افراد است که برای تحصیل علوم دینی در مدارس و

1. Cochran.

مراکز حوزوی زیر نظر مدیریت حوزه‌های علمیه و یا به صورت آزاد در شهر قم مشغول به تحصیل، انجام پژوهش و تبلیغ باورهای اسلامی می‌باشند.

حوزه علمیه

مجموعه مدارس و مراکز آموزشی و پژوهشی حوزوی که محل تحصیل طلاب علوم دینی منبعث از قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام) و انجام پژوهش باشد، حوزه علمیه اطلاق می‌شود (طارمی راد و دیگران، ۱۳۹۳، ج ۱۴، ص ۳۴۶).

موضوع ولایت فقیه

آن دسته از مباحثی که توسط فقها و صاحب‌نظران اسلامی درباره پیشینه و شبهات ولایت فقیه مطرح شده، مد نظر این تحقیق است.

پیشینه

منظور از پیشینه، مجموعه مباحث فقهی شانزده نفر از فقهای بزرگ شیعه است که طی بیش از ده قرن گذشته (از قرن ۴ تا ۱۴ هـ.ق) پیرامون نظریه ولایت فقیه مطرح شده است؛ البته هر یک از آنان بحث مربوط به نظریه ولایت فقیه را به اقتضای زمان و مکان و موقعیتی که داشتند، در کنار مباحثی از قبیل نماز جمعه، زکات، خمس، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر مطرح می‌کردند.

شبهات

شبهات جمع شبهه است که در لغت به معنای پوشیدگی، شک، تردید و اشکال در تمیز دادن خطا از صواب، حق از باطل یا حلال از حرام آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۹، ص ۱۲۴۶۷؛ انوری، ۱۳۸۱، ص ۴۴۴۶؛ بندر ریگی، ۱۳۶۴، ص ۲۷۰). و در اصطلاح، در علوم مختلف تعاریف گوناگونی از آن عرضه شده است. اما منظور از شبهات در اینجا، پرسش، تردید، اشکال و ابهاماتی است که مخاطب نظریه ولایت فقیه به هنگام مطالعه موضوع، شنیدن گفتار و مشاهده رفتار و عملکرد ولی فقیه و یا به واسطه ابراز نظر مخالفان

حکومت ولی فقیه با آن روبرو می‌شود. البته تعدادی از شبهات مهم در این باره مد نظر نگارنده است؛ مثل شبهه انتصابی یا انتخابی بودن ولایت فقیه، نقش مردم در حاکمیت فقیه، سازگاری یا ناسازگاری حکومت ولی فقیه با دموکراسی، نحوه مهار قدرت سیاسی ولی فقیه و تفاوت نظام ولایت فقیه با نظام دیکتاتوری.

از ویژگی و نوآوری پژوهش حاضر، مطالعه میدانی با روش پیمایش است. اجرای پیمایش در حوزه علمیه و مسائل پیرامون آن بویژه درباره ولایت فقیه، آنهم در ایام کرونایی، کاری بس دشوار و سخت بوده است. همچنین تعریف شاخص برای موضوع ولایت فقیه در دو بُعد پیشینه و شبهات و تبدیل آن به پرسش‌نامه محقق‌ساخته برای تحقق هدف پژوهش از نوآوری تحقیق حاضر است.

متغیرهای تحقیق

این مقاله دارای دو متغیر اصلی به نام پیشینه و شبهات ولایت فقیه دارد. نخست، به تعریف عملیاتی دو متغیر یاد شده پرداخته می‌شود، سپس شاخص‌های هر یک شناسایی و معرفی خواهد شد.

لزوم رعایت اصول و شرایط تهیه و تنظیم پرسش‌نامه (نادری، ۱۳۷۷، ص ۱۹۶؛ سرمد، ۱۳۷۸، ص ۱۴۱؛ نبوی، ۱۳۷۵، ص ۱۳۳؛ حسن‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۲۶۰؛ دلاور، ۱۳۷۹، ص ۱۲۰؛ دی، ای، دواس، ۱۳۹۰، ص ۹۰)، تأکید بر اصول و محک‌های مربوط به پیشینه و شبهات ولایت فقیه و پرهیز از به کارگیری مفاهیم و عبارات پیچیده و تخصصی، ضرورت رعایت سطح انتظار، عرف و سطح میانه آموخته‌های پاسخ‌گویان از دلایل انتخاب این تعداد از متغیرها و گویه‌ها^۱ بوده است.

۱. پیشینه ولایت فقیه

از مطالعه آثار فقهای امامیه فهمیده می‌شود که نظریه ولایت فقیه از همان اول، مد نظر

1. items.

فقه‌های شیعه بوده است؛ ولی هر یک، به اقتضای زمان و مکان و موقعیت خود، به طرح و تبیین نظریه ولایت فقیه می‌پرداختند؛ بنابراین، نوع، کیفیت و میزان طرح مباحث مربوط به ولایت فقیه در هر زمانی متفاوت بوده است.

فقه‌ها موضوع ولایت فقیه را در قالب مفاهیمی مانند حاکم، ولایت، امامت، نایب الغیبه، سلطان الاسلام، منصوب عام امام معصوم علیه السلام و ناظر در امور مسلمانان و در مباحث مربوط به نماز جمعه، زکات، خمس، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، قضا و شهادت، حدود، وصیت و اوقاف مطرح می‌کردند.

با مرور اجمالی آثار فقه‌های شیعه در دوره‌های مختلف آشکار می‌شود که نظریه ولایت فقیه، مورد اجماع و اتفاق نظر آنان بوده است و ادعای جدید بودن موضوع ولایت فقیه مردود است.

دوره اول؛ قرون ۴ و ۵ هجری قمری

دو تن از فقهای بزرگ این دوره شیخ مفید و شیخ طوسی هستند. شیخ مفید معتقد به ولایت انتصابی فقه‌ها است. (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۴۶-۵۱) به نظر ایشان، در عصر غیبت، تمام اختیارات سلطان عادل به فقیه جامع شرایط تفویض شده است (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۵۳-۷۳) شیخ طوسی هم معتقد است، زمانی که خود سلطان حق و امام معصوم علیه السلام نمی‌تواند به‌طور مستقیم عهده‌دار ولایت شود، منصب ولایت به فقهای شیعه تفویض شده است (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۱۳۱).

دوره دوم؛ قرون ۶، ۷، ۸ و ۹ هجری قمری

برخی از فقهای بنام این دوره عبارتند از: ابن ادریس حلی، علامه حلی، شهید اول، فاضل مقداد و ابن فهد حلی (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، صص ۱۳۹-۱۴۰). ابن ادریس حلی نظریه ولایت فقیه را احیا کرد؛ به اعتقاد او، غرض از تشریع احکام و تعبد به مقررات شرعی، تنفیذ و به اجرا نهادن آن در جامعه است (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، صص ۱۴۸-۱۵۰). محقق حلی، فقیه امین را منصوب به نصب عام از طرف ولی امر علیه السلام می‌داند (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۱۶۰).

به اعتقاد شهید اول، نایب الغیبه، فقیه عادل شیعه اهل فتوا است که متکفل انجام امور حسبیه است (جعفری‌شهره فرد، ۱۳۸۰، صص ۱۶۶-۱۶۸). از نظر فاضل مقداد، اقامه نماز جمعه، تولیت اموال اموات، تولیت مصرف زکات و جهاد فی سبیل الله و قضاوت، از مناصب و وظایف فقیه جامع شرایط است (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۸۸).

دوره سوم؛ قرون ۱۰، ۱۱ و ۱۲ هجری قمری

از فقهای این دوره می‌توان از محقق کرکی، شهید ثانی و محقق سبزواری نام برد. محقق کرکی سومین فقیهی است که پس از ابی الصلاح حلبی و ابن ادریس حلی به‌طور مستقل و مستوفا به‌نظریه ولایت انتصابی فقیه می‌پردازد. وی با حضور و مشارکت در دربار شاه طهماسب صفوی، اعمال ولایت کرده است (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۹۶). محقق کرکی معتقدند، اصحاب ما اجماع و اتفاق نظر دارند بر اینکه فقیه عادل شیعه جامع شرایط فتوا، در جمیع امور نیابت پذیر، نایب امام معصوم است و در امور نیابتی ولایت مطلقه دارد (جعفری‌شهره فرد، ۱۳۸۰، ص ۱۸۲-۱۸۳). شهید ثانی، معتقد است، منظور از کلمه حاکم در روایات، علاوه بر قضاوت و افتا، به معنای سرپرستی، رهبری و اداره امور جامعه می‌باشد. (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۸). که بر عهده نایب عام امام معصوم در عصر غیبت، یعنی فقیه جامع شرایط، است. محقق سبزواری، تولیت سهم امام، منصب افتا، منصب قضا و تولیت اموری مانند خمس و زکات را که جنبه حکومتی دارند، از مناصب فقیه جامع شرایط می‌داند (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۳).

دوره چهارم؛ قرن ۱۳ هجری قمری

کاشف الغطاء، میرزای قمی، محقق نراقی، شیخ حسن کاشف الغطاء، صاحب جواهر و شیخ انصاری از فقهای این دوره هستند (جعفری‌شهره فرد، ۱۳۸۰، ص ۲۱۹). شیخ جعفر کاشف الغطاء، به نیابت عامه فقها و عموم ولایت آنان از سوی امام زمان علیه السلام قایل است؛^۱ به

۱. فتحعلی شاه قاجار از کاشف الغطاء اجازه و نیابت در سلطنت را درخواست کرد و او هم اجازه داد و کتاب کشف الغطاء را برای او نوشت (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۳۲).

اعتقاد وی، اقامه حدود و تعزیرات، جهاد دفاعی، اخذ زکات و مالیات از شؤن و اختیارات فقیه جامع شرایط است (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۰). میرزای قمی معتقد به ولایت فقیه به معنای رهبری و زمامدار جامعه اسلامی است (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۷-۱۳۰). ملا احمد نراقی پس از ابی الصلاح حلبی، ابن ادریس حلی و محقق کرکی، چهارمین فقیه نظریه پرداز ولایت فقیه است که ابعاد مختلف موضوع ولایت فقیه را به صورت مفصل و به طور مستقل بحث و بررسی کرده است (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۲۲۰). به نظر وی، فقها در عصر غیبت، همان ولایتی را که پیامبر و ائمه در امور حکومتی دارا بودند، برخوردارند (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۲۲۵). شیخ حسن کاشف الغطاء در کتاب انوار الفقاهه، معتقد است فقیه جامع شرایط در همه مواردی که امام معصوم ولایت دارد، دارای ولایت است (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، صص ۲۰۷-۲۰۹). صاحب جواهر، در بحث پرداخت خمس و بحث اقامه حدود و قضا به موضوع ولایت فقیه می پردازد (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، ص ۲۲۹). وی معتقد به ولایت عامه فقیه و انتصابی بودن آن است (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۴۰). صاحب جواهر همانند محقق نراقی، معتقد است از عناوین «حاکم»، «قاضی»، «حجة» و «خلیفه» در روایات در شأن فقها، عمومیت فهمیده می شود. شیخ مرتضی انصاری، در کتاب های مکاسب، قضا، شهادت، زکات و خمس خود از موضوع ولایت فقیه بحث مستوفایی کرده است. شیخ انصاری پس از بیان سه منصب افتا، قضا و ولایت برای فقیه، دو منصب اول را اجماعی می داند و منصب سوم را مورد بحث قرار می دهد (ابوطالبی، ۱۳۹۰، ص ۱۴۸). شیخ انصاری با بهره گیری از روایات و دقت عقلی به این نتیجه می رسد که فقها منصوب معصوم علیه السلام هستند و ولایت دارند در تمام اموری که عقل یا شرع و یا عرف می گوید باید به رئیس جامعه مراجعه کرد (جعفرپیشه فرد، ۱۳۸۰، صص ۲۳۷-۲۴۶).

دوره پنجم؛ قرن ۱۴ هجری قمری

محقق نائینی و امام خمینی علیه السلام از مهمترین فقهای این دوره هستند. میرزا حسین نائینی معتقد به ولایت عامه فقیه است. به اعتقاد او، ولایت فقها محدود به منصب قضا و افتا نمی شود؛ بلکه امور عامه مانند اجرای حدود و تعزیرات، اخذ زکات و خمس، خراج،

جزیه و غیره را شامل می‌شود (ابوطالبی، ۱۳۹۰، صص ۱۷۲ و ۱۷۴). میرزای نائینی با قرائت جدید از ولایت فقیه، تئوریک کردن آن را برای حل بحران سلطنت استبدادی عصر قاجار کافی نمی‌بیند و به تئوری عقلی دفع افسد به فاسد رو می‌آورد و از این نظریه سیاسی به نظام‌سازی مشروطه می‌پردازد (عمید زنجانی، ۱۳۸۹، ص ۷۸۰). در نظر نائینی حتی اگر ولایت فقها را فقط در امور حسیه بدانیم، حفظ نظام اسلامی و دفاع از کیان جامعه اسلامی قطعاً از امور حسیه و از وظایف فقهای جامع شرایط است و در صورت معذوریت، از باب اضطرار و در حد امکان و از راه سلطنت مشروطه با اذن فقیه باید به این وظیفه عمل کرد (عمید زنجانی، ۱۳۸۹، ص ۱۷۷).

امام خمینی علیه السلام نظریه ولایت فقیه را در آثار خود از جمله کتاب کشف اسرار، کتاب البیع و کتاب ولایت فقیه، همچنین در مجموعه پیام‌ها و سخنرانی‌های خود بیان کرد. وی با ادله عقلی و نقلی، ولایت فقها را ثابت کرد، شرایط و ویژگی‌های حاکم اسلامی و فقیه جامع شرایط را برشمرد، لزوم تشکیل حکومت اسلامی و وجوب تشکیل حکومت بر فقها را تبیین و وظایف حاکم اسلامی را احصا کرد. وی همانند بسیاری از فقهای شیعه، قائل به ولایت انتصابی فقیه است و تمام اختیارات امام معصوم علیه السلام را در مسائل حکومتی، براساس مصالح اسلام و مسلمانان، برای فقیه ثابت می‌داند (امام خمینی، ۱۳۷۸ «الف»، صص ۴۰-۴۲). امام خمینی علیه السلام نخستین فقیه شیعه در عصر غیبت است که توانست نظریه ولایت انتصابی فقیه را در سطح گسترده مطرح و آن را با حمایت مردم و در قالب نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران به صورت قانونی اجرایی نماید (عمید زنجانی، ۱۳۸۹، ص ۷۸۰). به نظر امام، ولایت مطلقه‌ای که به نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم واگذار شده از اهم احکام الهی است و بر جمیع احکام فرعی الهی تقدم دارد (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۲۰، صص ۴۵۱-۴۵۲).

جمع‌بندی پیشینه نظریه ولایت فقیه (از قرن ۴ تا ۱۴ هـ.ق)

۱. اغلب فقهای شیعه از آغاز غیبت کبری از قرن چهارم هجری تاکنون، معتقد به ولایت فقیه بوده و با تمسک به ادله عقلی و نقلی و اجماع اصحاب به اثبات ولایت فقیه

در عصر غیبت پرداختند؛ بنابراین، ادعای جدید بودن موضوع ولایت فقیه و طرح آن در سده اخیر نادرست است.

۲. در طرح و بسط موضوع ولایت فقیه توسط فقهای طراز اول شیعه، عنصر زمان و مکان و آمادگی جامعه نقش مهمی داشته است.

۳. فقها موضوع ولایت فقیه را در قالب مفاهیمی مانند حاکم، ولایت، امامت، خلیفه، حجت، سلطان الاسلام، نایب الغیبه، ناظر در امور مسلمین و منصوب عام امام معصوم علیه السلام مطرح کرده‌اند.

۴. اندیشه سیاسی شیعه و موضوع ولایت فقیه در طول تاریخ شیعه همواره در حال رشد و تعالی بوده است؛ فقهای بزرگ شیعه در اوایل قرون پس از غیبت امام معصوم علیه السلام، بیشتر به تبیین موضوع ولایت فقیه پرداختند و در طول دوره‌های مختلف در صورت وجود زمینه، در حد امکان به اجرای شریعت و اعمال ولایت اقدام می‌کردند و در عصر حاضر نیز با تأسیس نظام سیاسی مبتنی بر ولایت فقیه، رهبری جامعه را برای اجرای احکام الهی و استقرار عدالت اجتماعی اسلام به‌طور مستقیم به‌دست گرفتند.

۵. چهار تن از فقهای بزرگ شیعه در پیش از انقلاب اسلامی، نظریه ولایت فقیه را به‌صورت مفصل و مستقل مطرح کرده‌اند؛ ابی‌الصلاح حلبی در قرن ۵، ابن‌ادریس حلی در قرن ۶، محقق کرکی در قرن ۱۰ و ملا احمد نراقی در قرن ۱۳ هجری قمری.

۶. فقها در خصوص مناصب و اختیارات ولایت فقیه، اتفاق نظر ندارند.

۷. در اواخر دوره قاجار و دوره سلطنت سلسله پهلوی، تفکر فقهای شیعه از حالت تسلیم و همکاری با سلاطین کنار گذاشته شد و روحیه انقلابی و مبارزه جایگزین آن گشت.

به‌منظور رعایت استانداردها و پرهیز از طولانی شدن پرسش‌نامه، میزان آشنایی طلاب با پیشینه ولایت فقیه، با ۹ گویه مندرج در جدول زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد. پاسخ طلاب به این گویه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد و میزان آشنایی آنان با پیشینه ولایت فقیه به‌دست می‌آید. البته برای رعایت استاندارد مبنی بر تعیین یک‌سوم گویه‌ها به‌صورت منفی و مابقی گویه‌ها مثبت طراحی شده‌اند.

جدول شماره ۲: گویه‌های مربوط به پیشینه ولایت فقیه

ردیف	گویه‌ها
۱	نظریه ولایت فقیه یک موضوع جدید است.
۲	شیخ مفید و محقق نائینی از فقهای بزرگ شیعه، نظریه ولایت فقیه را مطرح کردند.
۳	نظریه ولایت فقیه مورد اجماع و اتفاق نظر فقهای بزرگ امامیه نیست.
۴	نظریه ولایت فقیه در قالب مفاهیمی مثل حاکم و منصوب عام امام معصوم مطرح می‌شد.
۵	چهار تن از فقهای شیعه که موضوع ولایت فقیه را پیش از امام خمینی (ره) به صورت مفصل و مستقل ارائه داده‌اند عبارت‌اند از: ابی صلاح حلبی، ابن ادریس حلی، کزکی و نراقی.
۶	امام خمینی (ره) نخستین فقیه شیعه نیست که توانست نظریه ولایت انتصابی فقیه را در قالب نظام جمهوری اسلامی اجرایی نماید.
۷	اغلب فقهای شیعه از غیبت کبرا تاکنون معتقد به ولایت فقیه بوده و با ادله عقلی و نقلی و اجماع اصحاب به اثبات ولایت فقیه پرداختند.
۸	فقهای شیعه اگرچه در خصوص مناصب و اختیارات ولی فقیه اختلاف نظر دارند اما در خصوص منصب افتا و قضاوت برای فقیه اتفاق نظر دارند.
۹	با بررسی پیشینه نظریه ولایت فقیه روشن می‌شود که این نظریه در میان فقها سابقه نداشت.

۲. شبهات پیرامون ولایت فقیه

شبهات ولایت فقیه دومین متغیر اصلی است که در اینجا به طور مختصر به آن پرداخته می‌شود. تعدادی از شبهات درباره ولایت فقیه مورد توجه این مقاله قرار گرفت که به شرح ذیل می‌آید.

الف) ولایت فقیه؛ انتصابی یا انتخابی؟: دو نظریه مهم درباره منشای حکومت فقیه

جامع شرایط بین فقها مطرح است: اول، نظریه انتصاب که معتقد است؛ فقیه جامع شرایط در عصر غیبت از سوی امام معصوم علیه السلام به سمت ولایت منصوب شده است و او نایب امام معصوم علیه السلام است (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۳۸۹؛ ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۱۷؛ منتظری، ۱۳۶۹، ص ۱۹۰). دوم، نظریه انتخاب که معتقد است؛ امام معصوم علیه السلام فقیه جامع شرایط را به مقام ولایت نصب نکرده است بلکه آنان را به عنوان کاندیداها و نامزدهای احراز مقام ولایت و رهبری جامعه اسلامی به مردم معرفی کرده است تا اینکه مردم به انتخاب خود، مقام ولایت بالفعل را به منتخب خود تفویض کنند (ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۱۷). برخی از وجوه مشترک بین دو نظریه انتصاب و انتخاب عبارتند از: اصل لزوم تشکیل حکومت اسلامی در زمان غیبت برای اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اجتماعی، ثابت بودن ولایت برای فقها، انتصابی بودن ولایت پیامبر صلی الله علیه و آله و معصومین علیهم السلام قطعی بودن منصب افتا و قضاوت برای فقیه حاکم، خدا منشأ ولایت فقیه حاکم (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۵۶).

برخی از وجوه افتراق بین دو نظریه انتصاب و انتخاب ولی فقیه عبارتند از: کشف یا جعل ولایت، مادام العمر یا موقت بودن دوره رهبری، دایره شمول ولایت فقها، گستره ولایت فقیه بر مبنای نظریه انتصاب، ولایت بر همه شیعیان اما براساس نظریه انتخاب، محدود به منتخبین و موکلین آنها است، ولایت یا وکالت فقیه، مطابق نظریه انتصاب، فقیه جامع شرایط ولایت دارد اما براساس نظریه انتخاب، فقیه جامع شرایط دارای وکالت است، نقش مردم در ولایت فقها، برابر نظریه انتصاب، نقش مردم در حکومت فقیه از باب کارآمدی است اما بر مبنای نظریه انتخاب، مردم به عنوان ملاک مشروعیت فقیه پذیرفته شده‌اند (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۵۷). استمرار یا عدم استمرار ولایت فقها پس از مرگ فقیه حاکم؛ برابر نظریه انتخاب، وکالت فقیه حاکم با مرگ موکل و موکلان، باطل می‌شود؛ ولی مطابق نظریه انتصاب فقیه، ولایت فقها با مرگ پذیرفته گان و رأی دهندگان به ولایت وی، از بین نمی‌رود (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۳۹۵).

به نظر امام، فقیه جامع شرایط توسط شارع مقدس منصوب شده است؛ ولی برای

فعلیت ولایت فقیه، رضایت و پذیرش عموم مردم الزامی است (امام خمینی، ۱۳۶۵، ص ۳۳؛ امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۱۰، ص ۳۰۸؛ ج ۶، ص ۶۸).

ب) نقش مردم در مشروعیت و حاکمیت ولی فقیه: براساس نظریه انتخاب، نقش مردم در حاکمیت فقها به عنوان ملاک مشروعیت ولایت فقیه لحاظ می شود؛ اما مطابق نظریه انتصاب، نقش مردم از باب کارآمدی است (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۶۲). از نظر امام راحل، مردم در تحقق و به فعلیت رساندن ولایت فقیه ایفای نقش می کنند و بدون رضایت و پذیرش عامه مردم، ولایت فقیه به مرحله فعلیت و اجرا نمی رسد و فقیه نمی تواند اعمال ولایت و حاکمیت کند (اکبری معلم، ۱۳۹۶، ص ۱۱۳). حضرت امام رأی اکثریت مردم را معتبر می داند (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۹، ص ۳۰۴). وی همچنین برای مردم در حکومت فقیه، حق تعیین سرنوشت (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۶، ص ۱۳)، حق نصیحت (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۸، صص ۴۸۷-۴۸۸)، حق انتقاد (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۵، ص ۴۰۹) و حتی حق اعتراض و نظارت (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۸، صص ۵-۶)، قائل است.

ج) در فرض از دست دادن مقبولیت ولی فقیه: از دیدگاه امام، ولی فقیه بدون مقبولیت، نمی تواند اعمال حاکمیت نمایند و در صورت از دست دادن مقبولیت عمومی، کنار گذاشته می شوند و برای ماندن بر سر قدرت و اعمال ولایت، حق دیکتاتوری ندارند؛ بنابراین، باید قدرت را به مردم واگذار کنند. چون تعیین سرنوشت حق مردم است و مردم باید خودشان در خصوص سرنوشت خویش تصمیم بگیرند. به همین دلیل، سیره عملی امام راحل طی ده سال رهبری نظام جمهوری اسلامی ایران، اهتمام و تأکید وی بر اعتبار به رأی و نظر مردم بوده است (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۸، صص ۱۲۶-۱۲۷؛ ج ۱۹، صص ۳۶-۳۷؛ امام خمینی، ۱۳۹۳، ص ۵۴؛ امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۱۱، ص ۳۴).

د) ضرورت دفاع قانونی از ولی فقیه: دفاع از حریم ولایت فقیه بایستی از راه قانونی و شرعی باشد؛ چراکه دفاع از ولایت فقیه همانند دفاع از سایر حقوق اسلامی است که باید در راستای حفظ نظم و سلامت جامعه صورت پذیرد. به دلیل اینکه دفاع از حریم ولایت فقیه از طریق غیر قانونی و به غیر از مجاری و مکانیزهای تعریف شده،

سبب ایجاد فساد و هرج و مرج در جامعه می شود (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۵۱۰) که عقل و شرع ملتزم به آن نمی باشد.

ه) سازگاری یا ناسازگاری ولایت فقیه با دموکراسی: امام معتقد به دموکراسی اسلامی است؛ به این معنا که مردم شکل حکومت را تعیین می کنند، ولی محتوای آن، قوانین الهی و احکام اسلامی است (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۵، ص ۳۹۸ و ۲۴۰)، اما در نظام دموکراسی غربی، مردم هم شکل و هم محتوای حکومت را تعیین می کنند. برخی از مشترکات نظام ولایت فقیه و نظام دموکراسی غربی عبارتند از: اول، در هر دو نظام سیاسی، انتخابات به صورت آزاد برگزار می شود و رأی اکثریت جامعه ملاک عمل است (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۲، ص ۴۳۳؛ امام خمینی، ۱۳۹۳، ص ۴۶). دوم، آزادی مردم؛ البته در چارچوب قانون و مصالح عمومی جامعه (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۵، صص ۴۱۹، ۴۳۶، ۴۶۸ و ۴۷۶). سوم، نقد آزادانه (امام خمینی، ۱۳۷۸ «ب»، ج ۵، ص ۴۴۹).

و) مکانیزم های مهار قدرت سیاسی ولی فقیه: دو شیوه مهار قدرت سیاسی و پیش گیری از استبداد ولی فقیه در جمهوری اسلامی در نظر گرفته شده است: اول، مهار درونی قدرت سیاسی که از طریق تأکید بر عدالت و حسن سابقه انجام می شود؛ تأکید بر وجود عدالت و تقوا در ولی فقیه در اصل پنجم قانون اساسی (ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۵۱) که سبب می شود تا وی از پلیدی ها و رذایل اخلاقی دوری نموده و در اداره امور کشور از استبداد رأی و ظلم و ستم بر شهروندان و زیر دستان خودداری کند. همچنین تأکید بر داشتن حسن سابقه فقیه برای رسیدن به مقام فقاقت، این ویژگی او را از ارتکاب ظلم و ستم و تضییع حقوق مردم باز می دارد (ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۵۸). دوم، مهار بیرونی قدرت سیاسی ولی فقیه که به پنج طریق مهار می شود: نظارت خبرگان رهبری بر اعمال ولی فقیه (ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۶۴)، تعیین صفات و ویژگی های رهبر در اصل پنجم و صد و نهم قانون اساسی، تساوی رهبر در برابر قانون و پیش بینی برکناری رهبر، رسیدگی به دارایی رهبر، مطابق اصل یکصد و چهل و دوم، دارایی رهبر، همسر و فرزندان وی قبل و بعد از خدمت، توسط رییس قوه قضاییه رسیدگی می شود که بر خلاف حق، افزایش نیافته

باشد. - تکلیف رهبر به اخذ مشورت؛ براساس اصل یکصد و دهم (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹، ص ۲۷۲) با رعایت مکانیزم‌های در نظر گرفته شده و اجرای اصول مذکور موجب مهار قدرت سیاسی و مانع سوء استفاده ولی فقیه از قدرت و امکانات در اختیارش می‌شود.

ز) تفاوت نظام ولایت فقیه با نظام دیکتاتوری: اگرچه بین دو نظام مذکور برخی شباهت ظاهری وجود دارد؛ مثل قرار گرفتن یک نفر در رأس حکومت و استفاده از پسوند مطلقه در سلطنت مطلقه و ولایت مطلقه فقیه، اما با یکدیگر دارای تفاوت‌های اساسی هستند. در ادامه به چند مورد آن اشاره می‌شود:

- از ویژگی‌های نظام توتالیتیر، تمرکز و انحصار قدرت، وجود حزب حاکم انحصارگر دولتی، وجود یک دولت مستبد و پلیسی، پراکندن و منزوی کردن افراد و تکیه بر اِرعاب و تهدید افراد است و شیوه اداره کشور بسیار خشن و خودکامه می‌باشد. (آقابخشی، ۱۳۸۹، ص ۶۸۷) همچنین از ویژگی مهم نظام سلطنتی برخورداری شاه از اختیارات نامحدود، موروثی بودن شاه و عدم مشارکت مردم در اداره امور کشور است (آقابخشی، ۱۳۸۹، صص ۳ و ۱۳۰)، اما نظام ولایت فقیه از ویژگی‌های مذکور به دور است.

- در حکومت ولی فقیه، حاکمیت از آن شخصیت فقیه جامع شرایط است که او ملزم به رعایت عدالت، اصول و مبانی اسلام، احکام الهی و مصالح مسلمانان است؛ ولی در نظام توتالیتیر و سلطنتی، حاکمیت مبتنی بر خواسته‌های فردی و شخص حاکم است.

- در نظام ولایت فقیه، قانون الهی حاکم است و ولی فقیه دارای صلاحیت علمی، اخلاقی و شایستگی رهبری است اما در رژیم‌های توتالیتیر و سلطنتی رعایت ویژگی‌های مذکور مورد توجه نمی‌باشد (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹، ص ۲۵۴).

ح) شبهه دور در تعیین ولی فقیه: برخی، انتخاب رهبر توسط مجلس خبرگان رهبری را دور می‌دانند (ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۸۱)، اما با دقت چنین دوری محقق نمی‌شود؛ زیرا تعیین نمایندگان خبرگان رهبری با مقام رهبری یا با فقهای شورای نگهبان نیست تا

دور لازم بیاید؛ بلکه فقهای شورای نگهبان تنها صلاحیت علمی کاندیداهای مجلس خبرگان رهبری را تشخیص داده و اعلام نظر می کنند و پس از تشخیص صلاحیت کاندیداهای مجلس خبرگان رهبری، مردم هر کدام را که خواستند انتخاب می کنند. پس تعیین نمایندگان مجلس خبرگان دارای دو مرحله تشخیص صلاحیت علمی توسط فقهای شورای نگهبان و انتخاب مردمی است (ارسطا، ۱۳۹۴، ص ۱۸۲).

ط) برکناری ولی فقیه از قدرت سیاسی: در جمهوری اسلامی در مواردی می شود رهبر را از قدرت سیاسی برکنار کرد؛ اول آنکه، هرگاه رهبر از انجام وظایف قانونی خود ناتوان شود. دوم آنکه، یا رهبر فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصد و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی گردد و سوم آنکه، یا معلوم شود که رهبر از آغاز فاقد بعضی از شرایط بوده است و مجلس خبرگان رهبری اکنون به این نکته پی برده است. از نظر امام خمینی علیه السلام، فقدان یکی از شرایط ولی فقیه و مشاهده دیکتاتوری، ظلم، زورگویی، ارتکاب فسق، انجام گناه صغیره و عمل بر خلاف وظایف اسلامی در وی، سبب سقوط ولایت فقیه و معزول شدن ولی فقیه از مقام ولایت و زمامداری می شود (امام خمینی، ۱۳۸۴، صص ۳۳۰ - ۳۳۲).

ی) ولایت فقیه و رعایت حدود قانون اساسی: ولی فقیه همانند سایر مردم بایستی مطابق قانون اساسی عمل نماید و نمی تواند فراتر از وظایف و اختیارات ذکر شده در قانون عمل نماید. چون قانون اساسی، مورد قبول عقلای ملت قرار گرفت و پس از رأی و پذیرش مردم، به امضای ولی فقیه نیز رسید؛ بنابراین، وفای به این تعهد متقابل، بر امام و امت واجب بوده و نقض آن جایز نیست (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۵۰۸).

به منظور رعایت استandarها و پرهیز از طولانی شدن پرسش نامه، میزان آشنایی طلاب با شبهات ولایت فقیه، با ۱۰ گویه مندرج در جدول زیر مورد بررسی قرار می گیرد. پاسخ طلاب به این گویه ها مورد بررسی قرار می گیرد و میزان آشنایی آنان با شبهات ولایت فقیه به دست می آید. البته برای رعایت استاندارد مبنی بر تعیین یک سوم گویه ها به صورت منفی و مابقی گویه ها مثبت طراحی شده اند.

جدول شماره ۳: گویه‌های مربوط به شبهات ولایت فقیه

ردیف	گویه‌ها
۱	فقیه بدون رضایت و پذیرش عامه مردم می‌تواند اِعمال ولایت کند.
۲	دفاع از حریم ولایت فقیه بایستی از راه قانونی و شرعی باشد.
۳	دیکتاتوری سبب سقوط ولایت فقیه می‌شود.
۴	گستره ولایت فقیه در نظریه انتصاب، ولایت بر همه شیعیان ولی در نظریه انتخاب، محدود به منتخبین ولی فقیه است.
۵	نقش مردم در نظریه انتصاب از باب کارآمدی اما در نظریه انتخاب به عنوان ملاک مشروعیت است.
۶	در اسلام و جمهوری اسلامی ایران دو شیوه مهار درونی و بیرونی قدرت سیاسی و پیش‌گیری از استبداد ولی فقیه در نظر گرفته شده است.
۷	عدالت و حُسن سابقه فقیه از عوامل درونی بازدارنده ولی فقیه برای وقوع در استبداد است.
۸	نظارت خبرگان رهبری بر اِعمال ولی فقیه از عوامل درونی بازدارنده ولی فقیه برای وقوع در استبداد است.
۹	موروثی نبودن ولایت فقیه و شایستگی‌های علمی و ایمانی فقیه از مهم‌ترین تفاوت‌ها بین نظام ولایت فقیه با نظام دیکتاتوری است.
۱۰	اگرچه قانون اساسی، تعهد متقابل ولی فقیه و مردم است؛ ولی رعایت حدود قانون اساسی برای ولی فقیه واجب نیست.

۳. تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

بعد از اجرای پیمایش، اطلاعات جمع‌آوری‌شده با کمک روش‌ها و تکنیک‌های تحلیل آماری، مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه بررسی در چهار بخش به شرح ذیل است.

بخش اول؛ سیمای فردی و خانوادگی پاسخ‌گویان

از میان پاسخ‌گویان، ۸۲/۱ درصد مرد و ۱۷/۹ درصد زن، ۸۶ درصد متأهل و ۱۳/۶ درصد مجرد، ۹۷/۴ درصد شهری و ۲/۴ درصد روستایی، ۸۳/۵ درصد ایرانی و ۱۶/۵ درصد دارای تابعیت خارجی هستند؛ همچنین ۴۸/۲ درصد پاسخ‌گویان از گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال و جمع پاسخ‌گویان در دو گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ و ۳۰ تا ۴۰ سال، ۷۴ درصد و حدود ۲۳ درصد آنان از رده سنی ۴۰ تا ۷۰ سال می‌باشند؛ پاسخ‌گویان از نظر سطح تحصیلی حوزوی، ۱۰ درصد دارای سطح یک، ۲۹/۱ درصد سطح دو، ۴۲/۲ درصد سطح سه و ۱۸/۷ درصد دارای سطح چهار حوزه هستند؛ پاسخ‌گویان از نظر سیمای خانوادگی، ۴۳/۵ درصد از پدران و ۶۲/۱ درصد از مادران آنان، بی‌سواد یا از سطح تحصیل ابتدایی و مابقی از مدارج تحصیلی سیکل تا دکترا برخوردارند؛ همچنین ۲۷/۴ درصد از شغل پدران جامعه نمونه آماری کارگری، کشاورزی و مانند آن است و ۸۵/۵ درصد از شغل مادران طلاب، خانه‌داری است و مابقی دارای مشاغل کارمندی، فرهنگی و آزاد می‌باشند.

بخش دوم؛ تحلیل میزان آشنایی طلاب با پیشینه ولایت فقیه

در این قسم، پس از عرضه جدول داده‌های مربوط، میزان آشنایی طلاب با متغیر پیشینه ولایت فقیه تحلیل می‌شود. ارزیابی و تحلیل میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با موضوع ولایت فقیه براساس نمره از ۱۰۰ مطابق طبقه‌بندی چهارگانه ذیل عمل می‌شود:

- نمره ۵۰ به پایین ضعیف
- نمره بین ۵۰ تا ۶۰ متوسط
- نمره بین ۶۰ تا ۸۰ خوب
- نمره بین ۸۰ تا ۱۰۰ عالی ارزیابی می‌شود.

جدول شماره ۴: میانگین درصد آشنایی طلاب با پیشینه ولایت فقیه

شماره گویه‌ها	گویه‌ها	درصد آشنایی	درجه
۱	نظریه ولایت فقیه یک موضوع جدید است.	۸۹/۵	عالی
۲	شیخ مفید و محقق نائینی از فقهای بزرگ شیعه، نظریه ولایت فقیه را مطرح کردند.	۶۲/۹	خوب
۳	نظریه ولایت فقیه مورد اجماع و اتفاق نظر فقهای بزرگ امامیه نیست.	۶۹/۱	خوب
۴	نظریه ولایت فقیه در قالب مفاهیمی مثل حاکم و منصوب عام امام معصوم مطرح می‌شد.	۷۲/۸	خوب
۵	چهار تن از فقهای شیعه که موضوع ولایت فقیه را پیش از امام خمینی علیه السلام به صورت مفصل و مستقل ارائه داده‌اند عبارت‌اند از: ابی صلاح حلبی، ابن ادریس حلی، کُرکی و نراقی.	۵۱/۴	متوسط
۶	امام خمینی علیه السلام نخستین فقیه شیعه نیست که توانست نظریه ولایت انتصابی فقیه را در قالب نظام جمهوری اسلامی اجرایی نماید.	۵۵/۶	متوسط
۷	اغلب فقهای شیعه از غیبت کبرا تاکنون معتقد به ولایت فقیه بوده و با ادله عقلی و نقلی و اجماع اصحاب به اثبات ولایت فقیه پرداختند.	۸۲/۳	عالی
۸	فقهای شیعه اگرچه در خصوص مناصب و اختیارات ولی فقیه اختلاف نظر دارند اما در خصوص منصب افتا و قضاوت برای فقیه اتفاق نظر دارند.	۸۳	عالی
۹	با بررسی پیشینه نظریه ولایت فقیه روشن می‌شود که این نظریه در میان فقها سابقه نداشت.	۸۰/۵	خوب
میانگین		۷۱/۹	خوب

جدول فوق، درصد آشنایی طلاب را با پیشینه ولایت فقیه نشان می‌دهد. بالاترین درصد آشنایی طلاب با گویه ۱ به میزان ۸۹/۵ درصد است که عالی ارزیابی می‌شود؛ یعنی طلاب به خوبی آگاهند که نظریه ولایت فقیه یک موضوع جدید نیست. درصد آشنایی طلاب با گویه ۸ به میزان ۸۳ درصد و با گویه ۷ به میزان ۸۲/۳ درصد و با گویه ۹ به میزان ۸۰/۵ درصد است که در مجموع، عالی ارزیابی می‌شود. درصد آشنایی طلاب با گویه ۶ به میزان ۵۵/۶ درصد و با گویه ۵ به میزان ۵۱/۴ درصد، متوسط ارزیابی می‌شود. درصد آشنایی طلاب در مجموع با ۹ گویه مربوط به پیشینه ولایت فقیه با ۷۱/۹ درصد، خوب ارزیابی می‌شود. اگرچه درصد آشنایی طلاب با پیشینه ولایت فقیه خوب است ولی درصد آگاهی طلاب در مواردی از بحث‌های مربوط به پیشینه ولایت فقیه ناکافی است.

بخش سوم؛ تحلیل درصد آشنایی طلاب با شبهات ولایت فقیه

در این قسمت، پس از عرضه جدول داده‌های مربوط، درصد آشنایی طلاب با متغیر شبهات ولایت فقیه تحلیل می‌شود.

جدول شماره ۵: میانگین درصد آشنایی طلاب با شبهات ولایت فقیه

شماره گویه‌ها	گویه‌ها	درصد آشنایی	درجه
۱	فقیه بدون رضایت و پذیرش عامه مردم می‌تواند اعمال ولایت کند.	۴۷/۶	ضعیف
۲	دفاع از حریم ولایت فقیه بایستی از راه قانونی و شرعی باشد.	۷۶/۱	خوب

شماره گویه‌ها	گویه‌ها	درصد آشنایی	درجه
۳	دیکتاتوری سبب سقوط ولایت فقیه می‌شود.	۶۸/۲	خوب
۴	گستره ولایت فقیه در نظریه انتصاب، ولایت بر همه شیعیان ولی در نظریه انتخاب، محدود به منتخبین ولی فقیه است.	۴۳/۳	ضعیف
۵	نقش مردم در نظریه انتصاب از باب کارآمدی اما در نظریه انتخاب به عنوان ملاک مشروعیت است.	۵۱/۸	متوسط
۶	در اسلام و جمهوری اسلامی ایران دو شیوه مهار درونی و بیرونی قدرت سیاسی و پیش‌گیری از استبداد ولی فقیه در نظر گرفته شده است.	۶۰/۷	متوسط
۷	عدالت و حسن سابقه فقیه از عوامل درونی بازدارنده ولی فقیه برای وقوع در استبداد است.	۷۴/۷	خوب
۸	نظارت خبرگان رهبری بر اعمال ولی فقیه از عوامل درونی بازدارنده ولی فقیه برای وقوع در استبداد است.	۴۴/۵	ضعیف
۹	موروئی نبودن ولایت فقیه و شایستگی‌های علمی و ایمانی فقیه از مهم‌ترین تفاوت‌ها بین نظام ولایت فقیه با نظام دیکتاتوری است.	۸۹/۷	عالی
۱۰	اگرچه قانون اساسی، تعهد متقابل ولی فقیه و مردم است؛ ولی رعایت حدود قانون اساسی برای ولی فقیه واجب نیست.	۶۷/۳	خوب
	میانگین	۶۲/۳۹	خوب

جدول فوق نشانگر درصد آشنایی طلاب با شبهات ولایت فقیه است.

بالاترین درصد آشنایی طلاب با گویه ۹ به میزان ۸۹/۷ درصد است که عالی ارزیابی می‌شود. یعنی طلاب بخوبی از تفاوت‌های بین نظام ولایت فقیه و نظام دیکتاتوری آگاهی دارند و می‌دانند که نظام ولایت فقیه موروثی نبوده و شایستگی‌های علمی و ایمانی فقیه مبنای ولایت فقیه است. احتمالاً علت آشنایی بالای طلاب از گویه مذکور بخاطر این است که عوامل متعدد جامعه‌پذیری سیاسی ذهن طلاب را نسبت به این شبهه مخالفان نظام (که نظام ولایت فقیه همان نظام دیکتاتوری است) روشن کردند.

پایین‌ترین درصد آشنایی طلاب با گویه ۴ به میزان ۴۳/۳ درصد و با گویه ۸ به میزان ۴۴/۵ درصد است که ضعیف ارزیابی می‌شود. در واقع، طلاب از دو نظریه معروف درباره ولایت فقه و تفاوت‌های بین آن دو و از مکانیزم‌های درونی و بیرونی کنترل قدرت ولایت فقیه، آگاهی کافی ندارند و در دو گویه مذکور تشخیص ندادند که چه تفاوتی بین نظریه انتصاب و انتخاب وجود دارد و نظارت خبرگان بر اعمال ولی فقیه از عوامل بیرونی بازدارنده ولی فقیه برای وقوع در استبداد است. احتمالاً از علت‌های آگاهی کم طلاب نسبت به این موضوع، مطالعه‌اندک طلاب و نپرداختن عوامل جامعه‌پذیری سیاسی و نظام آموزشی حوزه و دستگاه‌های فرهنگی کشور نسبت به این موضوع است.

درصد آشنایی طلاب با گویه ۱ به میزان ۴۷/۶ درصد، ضعیف ارزیابی می‌شود. یعنی طلاب توجه ندارند که فقیه بدون رضایت و پذیرش عامه مردم نمی‌تواند اعمال ولایت کند.

همچنین درصد آشنایی طلاب با گویه ۵ به میزان ۵۱/۸ درصد متوسط ارزیابی می‌شود. یعنی طلاب نسبت به نقاط اشتراک و افتراق بین دو نظریه معروف انتصاب و انتخاب در باب ولایت فقیه از اطلاع کافی برخوردار نمی‌باشند.

میانگین درصد آشنایی طلاب با گویه‌های مربوط به شبهات ولایت فقیه، ۶۲/۳۹ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود.

بخش چهارم؛ تحلیل تطبیقی درصد آشنایی طلاب با متغیرهای اصلی به تفکیک متغیرهای

زمینه‌ای

در این قسمت، درصد آشنایی طلاب با دو متغیر پیشینه و شباهت ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای به صورت تطبیقی تحلیل می‌شود.

جدول شماره ۶: میانگین درصد آشنایی طلاب با متغیرهای اصلی به تفکیک متغیر زمینه‌ای

متغیرها	جنس		وضع تأهل		محل سکونت		تابعیت	
	مرد	زن	مجرد	متاهل	شهری	روستایی	ایرانی	خارجی
پیشینه ولایت فقیه	۶۷/۳۵	۶۵/۵۹	۶۰/۱۶	۶۷/۰۱	۶۶/۰۱	۶۸/۸۵	۶۶/۱۵	۶۶/۰۵
شباهت ولایت فقیه	۶۵/۹۲	۶۵/۷۴	۶۰/۷۵	۶۶/۷۷	۶۵/۹۴	۶۴/۲۷	۶۵/۹۲	۶۵/۹۰
میانگین	۶۶/۶۳	۶۲/۹۵	۶۰/۴۵	۶۶/۸۹	۶۵/۹۷	۶۶/۵۶	۶۶/۰۳	۶۵/۹۷

برابر داده‌های جدول فوق، درصد آشنایی طلاب مرد با پیشینه ولایت فقیه حدود ۷ واحد درصد از طلاب زن بیشتر است؛ یعنی متغیر جنس در میزان آشنایی طلاب مرد و زن با پیشینه ولایت فقیه موثر بوده است؛ اما فاصله‌ای بین درصد آشنایی طلاب مرد و زن با شباهت ولایت فقیه مشاهده نمی‌شود؛ یعنی متغیر جنس در میزان آشنایی طلاب با شباهت ولایت فقیه تأثیرگذار نبوده است. در مجموع درصد آشنایی طلاب مرد با پیشینه و شباهت ولایت فقیه حدود ۳ واحد بیشتر از طلاب زن است که قابل توجه نیست. پس می‌توان نتیجه‌گیری کرد که متغیر جنس تأثیری آشکار بر میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شباهت ولایت فقیه نداشته است.

درصد آشنایی طلاب متأهل با پیشینه ولایت فقیه حدود ۷ واحد، با شباهت حدود ۶ واحد و در مجموع ۶/۵ واحد نسبت به طلاب مجرد بیشتر است. پس متغیر وضع تأهل در میزان آشنایی طلاب مجرد و متأهل موثر بوده است.

فاصله بین درصد آشنایی طلاب شهری و روستایی با پیشینه و شباهت ولایت فقیه کمتر از ۲ واحد است؛ بنابراین متغیر محل سکونت تأثیری در میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شباهت ولایت فقیه نداشته است.

بین درصد آشنایی طلاب ایرانی و خارجی با پیشینه و شباهت ولایت فقیه نزدیکی وجود دارد. در نتیجه متغیر تابعیت نیز در میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شباهت ولایت فقیه موثر نبوده است.

جدول شماره ۷: میانگین درصد آشنایی طلاب با متغیرهای اصلی به تفکیک تحصیل و سن طلاب

متغیرها	سطح تحصیلی				سن به سال			
	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴	زیر ۲۰	۲۰ تا ۴۰	۴۰ تا ۷۰	۷۰ به بالا
پیشینه ولایت فقیه	۶۲/۱۸	۶۰/۶۵	۶۸/۶۱	۷۰/۷۱	۵۶/۱۱	۶۴/۵۵	۷۰/۵۵	۵۰
شباهت ولایت فقیه	۶۵/۹۶	۶۳/۲۱	۶۶/۴۹	۶۸/۵۵	۵۹/۴۹	۶۴/۴۲	۷۱/۲	۷۶/۱۹
میانگین	۶۴/۰۷	۶۱/۹۳	۶۷/۵۵	۶۹/۶۳	۵۷/۸	۶۴/۴۸	۷۰/۸۷	۶۳/۰۹

مطابق داده‌های بالا درصد آشنایی طلاب سطح ۱ و ۲ حدود ۵ واحد نسبت به طلاب سطح سه و چهار کمتر است؛ بنابراین متغیر سطح تحصیلی در میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شباهت ولایت فقیه موثر بوده است. برابر داده فوق، تقریباً هر چه سطح تحصیل طلاب بیشتر باشد درصد آشنایی آنان نیز بیشتر است.

درصد آشنایی طلاب زیر ۲۰ سال با پیشینه و شباهت ولایت فقیه حدود ۷ واحد نسبت به طلاب ۲۰ تا ۴۰ ساله و حدود ۱۳ واحد نسبت به طلاب ۴۰ تا ۷۰ ساله و نسبت به طلاب ۷۰ سال به بالا حدود ۶ واحد کمتر است؛ بنابراین متغیر سن در میزان آشنایی طلاب تأثیرگذار بوده است. برابر یافته مذکور هرچه سن طلاب بیشتر باشد درصد آگاهی آنان با پیشینه و شباهت ولایت فقیه بیشتر است.

جدول شماره ۸: میانگین درصد آشنایی طلاب با متغیرهای اصلی به تفکیک سطح تحصیل والدین

تحصیل پدر			تحصیل مادر			متغیرها
ابتدایی	سیکل/دیپلم	کارشناسی به بالا	ابتدایی	سیکل/دیپلم	کارشناسی به بالا	
۶۷/۵۲	۶۵	۶۶/۶۳	۶۷/۲۴	۶۴/۹۲	۶۶/۳۸	پیشینه ولایت فقیه
۶۷/۳	۶۵/۵۹	۶۵/۲۶	۶۷/۱۵	۶۴/۵۸	۶۵/۷۳	شباهت ولایت فقیه
۶۷/۴۱	۶۵/۲۹	۶۵/۹۴	۶۷/۱۹	۶۴/۷۵	۶۶/۰۵	میانگین

فاصله بین درصد آشنایی طلاب دارای پدران با تحصیل ابتدایی، سیکل / دیپلم و کارشناسی به بالا با پیشینه و شباهت ولایت فقیه کمتر از دو واحد است. یعنی متغیر سطح تحصیل پدران طلاب در میزان آشنایی آنان با پیشینه و شباهت ولایت فقیه موثر نبوده است.

فاصله بین درصد آشنایی طلاب دارای مادران با تحصیل ابتدایی، سیکل / دیپلم و کارشناسی به بالا حدود ۲ واحد است که قابل اعتنا نمی‌باشد؛ بنابراین متغیر سطح تحصیل مادران طلاب نیز در میزان آشنایی آنان با پیشینه و شباهت ولایت فقیه تأثیرگذار نبوده است.

جدول شماره ۹: میانگین درصد آشنایی طلاب با متغیرهای اصلی به تفکیک شغل والدین

متغیرها	شغل پدر					شغل مادر	
	کارگری و کشاورزی	آزاد	فرهنگی	سایر	خانه‌دار	سایر	
پیشینه ولایت فقیه	۶۶/۷۹	۷۱/۰۹	۶۳/۶۹	۶۶/۱۲	۶۶/۴۲	۷۲/۲۷	
شباهت ولایت فقیه	۶۶/۹۶	۶۹/۸۰	۶۴/۳۱	۶۵/۸۲	۶۶/۲۷	۷۳/۳۸	
میانگین	۶۶/۸۷	۷۰/۴۴	۶۴	۶۵/۹۷	۶۶/۳۴	۷۲/۸۲	

فاصله بین درصد آشنایی طلاب دارای پدران با شغل کارگری، آزاد، فرهنگی و سایر مشاغل با پیشینه و شباهت ولایت فقیه، حدود ۲/۵ واحد است که قابل توجه نمی‌باشد؛ بنابراین متغیر شغل پدران طلاب در میزان آشنایی آنان با پیشینه و شباهت ولایت فقیه موثر نبوده است.

فاصله بین درصد آشنایی طلاب دارای مادران خانه دار حدود ۶ واحد نسبت به سایر مشاغل کمتر است؛ یعنی متغیر شغل مادران در و میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شباهت ولایت فقیه موثر بوده است.

در مجموع بررسی رابطه درصد آشنایی طلاب با دو متغیر اصلی تحقیق با ملاحظه متغیرهای زمینه‌ای، روشن شد که چهار متغیر وضع تأهل، سطح تحصیل و سن طلاب و متغیر شغل مادران طلاب در میزان آشنایی آنان با پیشینه و شباهت ولایت فقیه موثر بوده است؛ ولی شش متغیر جنس، محل سکونت و تابعیت طلاب و متغیر سطح تحصیل پدران، سطح تحصیل مادران و شغل پدران طلاب در میزان آشنایی آنان تأثیری نداشته است.

نتیجه‌گیری

هدف مقاله، بررسی درصد آشنایی طلاب با پیشینه و شباهت ولایت فقیه با روش

پیمایش بوده است. برخی نتایج به دست آمده عبارتند از:

درصد آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه، کشف و مورد ارزیابی قرار گرفت و درجه قابل قبول و غیر قابل قبول هر یک نیز تعیین شد؛ در این بررسی روشن شد که طلاب به میزان ۷۱/۹ درصد با متغیر «پیشینه» و ۶۲/۳۹ درصد با متغیر «شبهات» و در مجموع با ۶۷/۱۴ درصد با پیشینه و شبهات ولایت فقیه آشنا هستند، که خوب ارزیابی می شود؛ اگرچه در گویه هایی، دارای آشنایی ضعیفی هستند.

همچنین روشن شد، درصد آشنایی طلاب در گویه هایی بالا است که از اصول اساسی اسلام سیاسی بوده و طی چهار دهه گذشته توسط همه عوامل جامعه پذیری سیاسی به صورت مستمر مورد توجه قرار گرفته است؛ مثل تبیین تفاوت بین نظام ولایت فقیه و نظام دیکتاتوری و اینکه نظریه ولایت فقیه از اول مد نظر فقهای شیعه بوده است.

همچنین واضح شد، درصد آشنایی طلاب با گویه هایی پایین و غیر قابل قبول است که به طور عموم و به شکل مستمر مد نظر قرار نگرفته است؛ مثل عدم تبیین اینکه فقهای در ده قرن گذشته، نظریه ولایت فقیه را به صورت مستقل و مفصل مطرح کرده اند و یا عدم توجه کافی به مباحث مربوط به طرفداران نظریه انتخاب و انتصاب ولایت فقیه و یا حتی عدم توجه لازم به نظر اساسی امام خمینی علیه السلام در خصوص منوط بودن اعمال ولایت فقیه به پذیرش عامه مردم.

همچنین روشن شد، فقط چهار از ده متغیر زمینه ای مورد بررسی در میزان آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه مؤثر بوده است و بالاترین فاصله با ۱۳ واحد مربوط به متغیر سن طلاب بوده است. هرچه سن طلاب بالاتر باشد درصد آشنایی آنان با پیشینه و شبهات بیشتر است.

پیشنهادهای

در اینجا پیشنهاداتی جهت تحکیم و افزایش درصد آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه ارائه می شود.

۱. سعی مستمر و هماهنگ همه عوامل جامعه پذیری سیاسی برای حفظ و ارتقای

آگاهی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه با محوریت اندیشه حضرت امام علیه السلام مورد تأکید است.

۲. به روزرسانی متون آموزشی طلاب درباره ولایت فقیه با تأکید بر پیشینه و شبهات، و با ملاحظه نیازهای روز و اقتضائات کشور و حوزه‌های علمیه و سازگار با ذائقه طلاب در محیط همواره در حال تغییر و با بهره‌گیری از قالب‌های جذاب و طرح‌های نو حداکثر در هر ده سال یک بار انجام شود.

۳. برنامه‌ریزی دروس خارج فقه استادان حوزه درباره ولایت فقیه بویژه در بُعد پیشینه و شبهات تقویت شود.

۴. به دلیل تأثیر چهار متغیر زمینه‌ای وضع تأهل، سطح تحصیلی و سن طلاب و متغیر شغل مادران طلاب، در میزان آشنایی آنان با پیشینه و شبهات ولایت فقیه، مسئولان مربوط، برنامه‌های خود را برای حفظ و افزایش آگاهی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای مذکور تنظیم و اجرا نمایند.

۵. برنامه‌ریزی و برگزاری منظم دوره‌های آموزشی کوتاه مدت، جشنواره‌های علمی، مسابقات فرهنگی، کارگاه‌ها و کرسی‌های آزاد اندیشی در حوزه‌های علمیه برای طلاب سطوح مختلف در موضوع پیشینه و شبهات، از راه کارهای ترویج و ارتقای آگاهی طلاب با ابعاد ولایت فقیه است.

۶. مطابق درصد آگاهی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه، پیشنهاد می‌شود مسئولان با رعایت اولویت به شرح ذیل، نسبت به حفظ و افزایش آشنایی طلاب با پیشینه و شبهات ولایت فقیه، برنامه ریزی و اقدام کنند:

اولویت اول: برای افزایش آشنایی طلاب با شبهات پیرامون ولایت فقیه؛

اولویت دوم: برای افزایش آگاهی طلاب با پیشینه ولایت فقیه؛

امید است دست اندرکاران با برنامه‌ریزی متناسب با ظرفیت، امکانات و توانمندی

موجود برای افزایش آگاهی طلاب درباره ولایت فقیه به صورت جهادی عمل کنند.

فهرست منابع

- آقابخشی، علی اکبر؛ افشاری راد، مینو. (۱۳۸۹). فرهنگ علوم سیاسی (چاپ سوم). تهران: نشر چاپار.
- ابوطالبی، محمد. (۱۳۹۰). ولایت فقیه از دیرباز تا امروز (چاپ اول). قم: انتشارات ولاء منتظر.
- ارسطا، محمدجواد. (۱۳۹۴). نگاهی به مبانی تحلیلی نظام جمهوری اسلامی ایران (چاپ چهارم). قم: موسسه بوستان کتاب.
- اکبری معلم، علی. (۱۳۹۶). شاخص‌های اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام (چاپ اول). تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام.
- انوری، حسن. (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن (ج ۱، چاپ اول). تهران: انتشارات سخن.
- بند ریگی، محمد. (۱۳۶۴). فرهنگ عربی به فارسی (ترجمه منجد الطلاب، چاپ چهارم). تهران: انتشارات اسلامی.
- جعفرپیشه‌فرد، مصطفی. (۱۳۸۰). پیشینه نظریه ولایت فقیه (چاپ اول). قم: دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۱). ولایت فقیه: ولایت فقاها و عدالت (چاپ چهاردهم). قم: مرکز نشر اسراء.
- حسن زاده، رمضان. (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری (چاپ نهم). تهران: نشر ساوالان.
- خمینی، روح اله. (۱۳۸۴). حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی علیه السلام (چاپ اول). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- خمینی، روح اله. (۱۳۷۸/ب). صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی علیه السلام (ج ۵، ۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۹، ۲۰، چاپ اول). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- خمینی، روح اله. (۱۳۷۸/الف). ولایت فقیه (چاپ نهم). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.

- خمینی، روح اله. (۱۳۶۵). شؤن و اختیارات ولی فقیه (ترجمه مبحث ولایت فقیه از کتاب البیع، چاپ اول). تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خمینی، روح اله. (۱۳۹۳). وصیت نامه سیاسی - الهی (چاپ ۴۹). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- خمینی، روح اله. (۱۳۸۷). آیین انقلاب اسلامی: گزیده‌ای از اندیشه و آرای امام خمینی علیه السلام (ج ۲، چاپ اول). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- دلاور، علی. (۱۳۷۹). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی (چاپ هشتم). تهران: موسسه نشر ویرایش.
- دی. ای. د. واس. (۱۳۹۰). پیمایش در تحقیقات اجتماعی (مترجم: هوشنگ نایی، چاپ سیزدهم). تهران: نشر نی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۳). لغت‌نامه دهخدا (محمد معین و سیدجعفر شهیدی، ج ۸، ۹، چاپ اول). تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رجالی تهرانی، علیرضا. (۱۳۷۹). ولایت فقیه در عصر غیبت (چاپ اول). قم: انتشارات نبوغ.
- سرمد، زهره. (۱۳۷۸). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری (چاپ دوم). تهران: هما.
- طارمی راد، حسن. (۱۳۸۹). دانشنامه جهان اسلام «حوزه علمیه». (ج ۱۴، چاپ اول). تهران: بنیاد دائرةالمعارف اسلامی.
- عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۸۹). دانشنامه فقه سیاسی (مشمول بر واژگان فقهی و حقوق عمومی) (ج ۲، چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- منتظری، حسینعلی. (۱۳۶۹). مبانی فقهی حکومت اسلامی (دراسات فی ولایت الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه). (مترجم: محمود صلواتی، ج ۲، چاپ اول). قم: نشر تفکر.
- نادری، عزت الله. (۱۳۷۷). روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی با تأکید بر علوم تربیتی (چاپ چهاردم). تهران: بدر.
- نبوی، بهروز. (۱۳۷۵). روش تحقیق در علوم اجتماعی (چاپ هفدهم). تهران: کتابخانه فروردین.